

Димитър Попов

ГРЪЦКИТЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ И ТРАКИЙСКИЯТ СВЯТ

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Димитър Попов, автор, 2013
© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-159-3

Димитър Попов

ГРЪЦКИТЕ
ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ И
ТРАКИЙСКИЯТ
СВЯТ

ВТОРО ПОДОБРЕНО И ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ

Монографии от същия автор

- „Тракийската богиня Бендида“. София, 1981 (издателство „Наука и изкуство“)
- „Залмоксис. Религия и общество на траките“. София, 1989 (УИ „Климент Охридски“)
- „Богът с много имена“. София, 1995 (ИК „Свят – Наука“)
- „История на стария свят“. София, 1997, 1998, 2001 (АИ „Проф. Марин Дринов“)
- „Тракология“. София, 1999 (ИК „ЛИК“)
- „Древна Гърция. История и култура“. София, 2000; 2009 (ИК „ЛИК“)
- „Тракийска цивилизация. Траките – общество, политика, култура“. Белград, 2000 (издателство „Геопоетика“)
- „Древен Рим. История и култура“. София, 2002; 2009 (ИК „ЛИК“)
- „Древни общества и култури“. София, 2004 (ИК „ЛИК“)
- „Тракийските царе. Поведение и превъплъщения“. София, 2007 (ИК „ЛИК“)
- „Древна Тракия. История и култура“. София, 2008 (ИК „ЛИК“)
- Тракийска религия. София, 2010 (ИК „ЛИК“)
- „Траки. Исторически и културен обзор“. София, 2011 (издателство „Изток-Запад“)
- „Приказна древна Тракия“. София, 2012 (издателство „Изток-Запад“)

Съдържание

Предговор	9
-----------------	---

Част първа

ВЪВЕДЕНИЕ В ТРАКИЙСКОТО ИЗВОРОЗНАНИЕ.

От Омир до Полибий / 11

ГЛАВА ПЪРВА.	
Проблематиката.....	13
ГЛАВА ВТОРА.	
Епосът.....	25
ГЛАВА ТРЕТА.	
Лириката	51
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.	
Прозата.....	67
ГЛАВА ПЕТА.	
Драмата	87
ГЛАВА ШЕСТА.	
Историографията.....	119
ГЛАВА СЕДМА.	
Философията	149
ГЛАВА ОСМА.	
Реториката.....	167
ГЛАВА ДЕВЕТА.	
Историците от IV до II в.пр.Хр.	179
Основна литература	191
Съкращения	203

Част втора
ПОДБРАНИ ИЗВОРИ / 205

ЕПОСЪТ.....	207
Омир.....	207
Омирови химни.....	234
Фрагменти на гръцки епици.....	235
Ономакрит.....	237
Аристей от Проконесос.....	237
Хезиод.....	238
 ЛИРИКАТА.....	 243
Калин.....	243
Архилох.....	244
Тиртей.....	245
Алкей.....	246
Анакреон.....	247
Симонид.....	248
Ибик.....	249
Хипонакс.....	250
Бакхилид.....	250
Мимнерм.....	251
Пиндар.....	251
 ПРОЗАТА.....	 257
Хекатей.....	258
Харон.....	265
Хеланик.....	267
Ферекид.....	270
Акусилай.....	271
Ксант.....	271
 ДРАМАТА.....	 273
Есхил.....	273
Софокъл.....	281
Еврипид.....	289
Фрагменти на трагически поети.....	309
Диоген Атински.....	309
Анонимен поет.....	309
Аристофан.....	310
Фрагменти на комически поети.....	320

Метаген.....	321
Теопомп.....	321
Кратин.....	321
Калий.....	322
Телекид.....	323
Хермип.....	323
Евполид.....	324
Кантарос.....	324
Архип.....	325
ИСТОРИОГРАФИЯТА.....	327
Херодот.....	327
Тукидид.....	368
Ксенофонт.....	390
ФИЛОСОФИЯТА.....	427
Платон.....	427
Аристотел.....	434
Теофраст.....	443
Стратон от Лампсак.....	446
Хермип.....	448
РЕТОРИКАТА.....	449
Антистен.....	449
Лизий.....	450
Андокид.....	452
Исократ.....	452
Исей.....	456
Алкидамант.....	456
Хиперид.....	457
Ликург.....	458
Есхин.....	458
Демостен.....	461
Демад.....	464
ИСТОРИЦИТЕ ОТ IV ДО II в.пр.Хр.	465
Анаксимен.....	465
Андрон.....	466
Андротион.....	467
Антиклид.....	468
Асклепиад.....	468

Дей(λ)ох.....	469
Дейний.....	470
Демарат.....	470
Дурис.....	471
Ефор.....	472
История на Елада от Оксирих.....	475
Калистен.....	476
Ктесий.....	477
Марсий от Филипи.....	478
Нимфис.....	479
Палефат.....	480
Птолемей.....	481
Теопомп.....	482
Филохор.....	489
Хекатей.....	490
Хиероним.....	491
Полибий.....	493

Предговор

Настоящата книга е опит да се проследи развитието на представите на гърците по отношение на тракийския свят като се тръгне от Омир и се стигне до Полибий, т.е. от XIII–XII в.пр.Хр., откогато датират най-ранните сведения в поемите на слепия певец „Илиада“ и „Одисея“, до II в.пр.Хр. Нейната първа част разкрива постепенното разширяване на хоризонта на познанията на елините спрямо Тракия и траките и на тяхното включване в информационното им и културно пространство, докато втората представя подобрени текстове на древните автори за посочения хронологически период, за да може увлеклия се да си служи с тази материя сам да вникне в мисленето на тези хора. Трябва да се има предвид, че в очите на гърците направеното от архитекта, от скулптора, от живописеца съвсем не спада към същия вид творчество, както това на поета, на мислителя, на музиканта. Човекът на изкуството е най-напред работник и на него се гледа преди всичко като на занаятчия, ловък в различни ръчни дейности, чието дело по същество се смята за техника. Той не може да очаква уважението на онези, които си служат с думи и звуци. Именно те са интелектуалците на древността и на тях се приписва божественото вдъхновение, за да обясня по този начин и заглавието на книгата.

Нейната задача съвсем не е пълен анализ и интерпретация на сведенията на древните автори, колкото представянето на подходящи примери и тълкувания за преодоляването на трудностите при работата с наротивния изворов материал и за по-добра ориентация в множеството от разнородни свидетелства, които се цитират в изложението, но само в случай, че са включени във втората част.

Текстовете и преводите са извлечени от Т. 1–2 от поредицата „Извори за историята на Тракия и траките“ на Центъра по тракология „Проф. Александър Фол“ към БАН, София, 1981 и 2002 г., както и от вече подготвения за печат Т. 3, за чието ползване дължа благодарност на проф. Златозара Гочева. Откъсите от Полибий са селектирани от „Полибий. Всеобща история“. Т. 1–3. София, 2001–2003 г. от другата поредица на Центъра – „Антични автори към изворите за Тракия и траките“. Тази е причината, поради която тук не се указват изрично имената на преводачите.

Подборът е извършен така, че да подпомогне читателя, който е и анализатор, да вникне в процеса на историческото развитие. Перипетииите на този процес се разполагат в териториалното ядро на тракийската народност между Карпатите и Егейско море с някои острови, както и в малоазийските земи, обитавани от тракийски племена.

17. IV. 2009 г.

София

Част първа
Въведение в тракийското
изворознание. От Омир
до Полибий

Глава първа

Проблематиката

Терминът тракийско изворознание е въведен сравнително отскоро в тракологията. С него се обозначава обособяването на самостоятелно (според методическите принципи, на които се подчинява) научно-изследователско направление в областта на тази комплексна дисциплина за изучаването, за обясняването и за оценяването на историята и на културата на древна Тракия и траките.

Единно, цялостно понятие, именно то, а не обяснителното изворознание за древна Тракия и траките, се постулира от бързия напредък на науката за тях и от значителните резултати, на които едновременно отговаря. При това тракийското изворознание е органична тъкан на историографията, защото древните автори, които традиционно се определят като писмени извори, в същата степен са и първите историографи.

Преди да се пристъпи към изследването на безкнижовното или на нелитературното общество (каквото безспорно е и тракийското) трябва да се има предвид, че то е една непрекъсната проблематизация и репроблематизация на веществените, многосмисловите домашни и на косвените писмени извори. Трудностите са изключително големи, защото проучваната устна, безписмена история и култура винаги е във връзка с други – писмени и литературно обработени, а партньорите при тези взаимодействия могат да са и повече.

Наистина траките нямат и не оставят своя собствена писменост. Тази е тъжната прелест на тяхното битие, което нивга не ще сподели съкровени си тайни, сякаш омагьосано в страстния порив на желанието си да ни се покаже и да разкаже. Въпреки това то затваря вратите си пред нас, но и отново е пак тъй близко, като магнетичното видение,

като достъпен мираж, но и като блян, който трябва да се изстрада, като дълъг и нелек – продължителен път, който е необходимо да се извърви. Често той ще се губи или ще е разбит, ще е осеян с препятствия и ще прекъсва, но и отново ще се появява, ще е без ясно обозначена посока, а и ще се разклонява, но винаги ще продължава напред.

Липсата на писменост обаче не бива да тревожи, защото самите траки не изпитват нужда от нея. Техният религиозно-идеологически светоглед я изключва. Така е, ако не се пропуска общият процес на етнокултурно и на народностно самосъзнание и на държавно строителство, който никога не ще се осъществи докрай в тракийските земи, и който никога, ако се отправим към класическата епоха, не ще изпита нуждата от административно-правна кодификация, норми, институции, закони, морал и т.н., присъщи на гръцкия светоглед.

Силата на тракийското идейно-религиозно мислене се крие в догматично внушаваната безписмена вяра. При това положение е ясно, че местната история и култура не ще проговорят и занапред. Те завинаги ще останат устни и ще се проповядват като пряко внушение, без дори да почувстват необходимостта от превод на някакво писмо, например на елинското. А и как да се запишат мимическите ритуални движения, скритият смисъл на обредните танци, викове, резове, екотът на чинелите, биенето на барабаните, тишината на мистериите, пророчествата, жестовете, магиите?! Нима всички тези неща имат потребност от запис, а и кой запис ще ги възпроизведе точно такива, каквито са в действителност?!

Възраженията към предложената постановка могат да се потърсят по линия на редица надписи на „тракийски език“, които се срещат върху каменни стели, керамични съдове, керемиди, ритони, фиали, пръстени и т.н. Всички те са написани с гръцки букви и представят т.нар. скрипцио континуа, т.е. в това писмо думите са слети, а не разделени – обстоятелството, което поставя езиковедите пред големи трудности при опитите за разчитането на съдържанието им. Все пак от културно-историческа гледна точка тези епиграфски паметници (освен в случаите, когато съдържат лични имена или епитети) вероятно и занапред не ще бъдат дешифрирани.

Данните, с които науката разполага, са известни от надгробния надпис върху каменна плоча от с. Кьолмен, Преславско, изглежда, от VI в.пр. Хр., надписите върху златен пръстен от с. Езерово, Симеоновградско, от V в.пр.Хр. и върху друг от с. Дуванлий, Пловдивско, от втората половина на V в.пр.Хр., четири повтарящи се надписа върху сребърни

съдове отново от с. Дуванлий от края на V или началото на IV в.пр. Хр. Тук спадат и надписите от о. Самотраки, за които все още не може със сигурност да се установи дали са на тракийски или са на някакъв особен индоевропейски език.

Всички опити на лингвистите за уверен прочит и за достоверно тълкуване на тези писмена най-малкото са лишени от културно-исторически основания, след като отправната точка при техния анализ са преките сведения и паралелите със старогръцкия език и със старогръцките реалии. Независимо дали езикът е тракийски или спада към някакъв вариант на трако-пеласгийската етнокултурна общност, неговите съоставки с елинския никога не ще доведат до успех, тъй като двата свята – тракийският и гръцкият, са несъоставими в социално-икономическо, в държавно-политическо и в религиозно-идеологическо отношение. Простичко казано, сравненията с елинския модел противостоят на общоисторическата ситуация.

Тук дори не се отчита обстоятелството, че повечето от фрагментиранияте и силно повредени самотракийски надписи са намерени в т.нар. зала за оброчни дарове на великите божества на острова. Това показва, че те могат да съдържат единствено закланателни формули. Ето защо езикът, който принадлежи на тайната на мистериите, не ще се разчете освен в случаите, когато изследователите се натъкват на имена и епитети. Същото е положението и с останалите надписи. Те аналогично имат ролята на сакрални изрази, носят белезите на царски инсигнии, на свещени жречески оракули, на секретни вречения. Те никога не ще проговорят поради всичко, което крият, поради аристократичната адресираност на учението, което проповядват и внушават.

Безписмеността и безкнижовността на тракийската история и култура наистина ги лишава от възможността да се прочетат и да се чуят дори като далечно и смътно отразено ехо. Въпреки всичко те продължават да живеят чрез хилядите могили, които осейват безбрежната земя между Карпатите и Егейско море, чрез изящните паметници, заключени в тях, чрез крепостите, селищата, некрополите – неми свидетели на бурната, пъстра и превратна действителност, чрез миналото величие, но и тъгата на долмените и на гробниците – последни убежища на тракийските първенци, чрез вечната гатанка за възвишеното и безкрайното, за тънката нишка на съдбата и щастието.

Именно тракийската история и култура продължават да ни докосват с хилядите ръце на владетелските атрибути, да провокират любопит-

ството ни под грохота на конските копита и на колесниците, които преброждат страната, да ни изненадват и често да спират дъха ни с отблясъците и светлосенките на спотаените ревниво съкровища, да ни предизвикват с безкрайните си въпроси, на които очакват със слаба, но и с винаги оправдана надежда отговори.

В контекста на споделеното е ясно, че точно поради безписмеността и безкнижовността на местната действителност проблематиката на тракийското изворознание е усложнена докрай още в зародиша си, макар че тя има дълбоки корени най-вече в българската историография, в цялостното развитие на науката за древността. Началото е поставено още с настъпването на миналия ХХ в., когато се появяват публикациите на Гаврил Кацаров относно сведенията на Омир и на Тукидид за „старите“ траки и на Димитър П. Димитров по повод историческите мотиви в драмата „Резос“ на Еврипид. По този начин се оформиха основите на собствено тракийското изворознание, а постиженията при проучванията бяха необходимия импулс да се върви напред и да се обогатява това научно направление.

За съжаление през този първи етап на развитие приносите не бяха особено значителни. Обикновено усилията на изследователите се свеждаха до превод на избрани пасажии от даден автор и до коментар, стриктно подчинен на каноните на тексткритиката на класическото изворознание. В повечето случаи интерпретациите не надхвърляха постиженията на западноевропейските школи и учени и често опираха до повторение на българския език на вече изказани мнения.

И все пак нужната крачка беше направена. За пръв път в историографията рязко се скъсваше с установените норми на елино-, респективно на римоцентризма. На преден план се търсеше да се изведе и да се разкрие собственият облик на тракийската история и култура. Още тогава се извършиха опити за цялостно разглеждане на даден автор, на съвкупните данни за тази зона от древността и за конкретно, проблемно тълкуване на определено произведение.

Вторият етап в развитието на тракийското изворознание се свързва с името на Христо Данов, с неговите последователни разработки върху известията за българските земи през античността в атинските поети от V в. пр. Хр., в историците Херодот, Ксенофонт, Полибий и Тацит и в крайна сметка в обобщителния му труд: „Към историческия облик на древна Тракия (Изследвания върху изворознанието на нашите земи).“ Инцидентните извороведски интереси отстъпиха място на задълбоче-

но и трайно увлечение, което доведе до необходимите за момента обзорни прегледи на авторите по хронологията на техния жизнен път с последователно изреждане на откъсите им за древна Тракия и траките. Тези първи стъпки към обобщения и синтез проличаха в проучванията на Велизар Велков за мястото на тракийския свят в творчеството на Софокъл и на Аристофан. Появиха се и проблемни извороведски студии, където с ценен принос изпъкнаха анализите на Георги Михайлов и на Иван Венедиков. Но и сега, през този втори етап от развитието на тракийското изворознание, въпреки значителните постижения, не се въведоха нови епистемологически принципи.

Критичният момент по пътя на това научно направление се преодоля през неговият трети етап. Той съвпада с цялостния подем на тракологията като наука, особено след Първия международен конгрес през 1972 г. в София, и до известна степен продължава и към днешна дата. Точно тогава се постави началото на коренното преосмисляне на тракийската история и култура и на тяхната реинтерпретация. Особена стойност имаха монографичните постижения върху социално-икономическата, демографската и политическата структура на тракийския свят на различни равнища, върху неговата държавностроителна практика, върху религията и митологията – въобще идеологията, върху изкуството и културата, върху наследството на траките в традиционната народна българска култура.

В основата на проблематиката залегна взаимодействието между етно-културните общности на фона на историческите процеси и явления в Югоизточна Европа – процеси и явления, които единствено могат да определят ролята, мястото и значението на древна Тракия и траките в индоевропейската проблематика – във формирането на палеобалканските и на другите европейски народи. В създадената ситуация стана ясно, че е наложително подходът и принципите на тракийското изворознание да се подложат на основна ревизия, а заедно с това да се потърси и нова основа за реализацията му.

Основната роля този път се пое от Александър Фол с неговите „Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия“, като се започне от Хекатей, мине се през генеалогистите и митографите, през Херодот и Тукидид, и се стигне до Теопомп, Ефор и Конон – последователно публикувани като студии в ГСУ–ИФ. Естествено, първата позиция на отношение бе, че тракийската среда може да се възстанови отчасти чрез всичко онова, което другите казват за нея. От своя страна то съв-

сем не е малко с оглед на елинската и на латинската писмена литературна традиция.

Поети, логографи, географи, историци, философи, оратори, политици, пътеписци, мемоаристи и авантюристи – всичките тези наблюдатели по повод и без повод оставят редица свидетелства за различните исторически периоди. Техните данни, съобщения, доклади, спомени в едри щрихи чертаят картините от непосредственото минало и от собствения живот. Първостепенният въпрос сега е какви са начините да се възстановят те, какви са пътищата да се избегнат опасностите, които известията крият.

Най-напред се изтъкна фактът, че тракийската историческа и културна действителност не се описват от носителите си, а през призмата на хора, чиито светоглед е чужд, дори противопоставен на собствения. Всеки автор, колкото и честен и добросъвестен да е той, се стреми да постави знак за равенство между онова, което вижда, чува и разсъждава за Тракия и траките, със свойствените нему добре опитомени и близки елински, респективно римски реалии, събития, неща.

Трудностите са още по-големи, защото страничните наблюдатели са не само носители на етнокултурната си среда и наследствено съзнание и мислене, но и на личните си родови и обществено-политически позиции. Това предопределя тяхната оценъчна система, творческото им поведение. На свой ред те изискват добре да се проучат месторожденията на тези писатели, средата, където те живеят, хорското мнение, което въздейства и формира възгледите им.

С не по-малка стойност са и особеностите на литературния жанр в традициите на школата, към която съчиненията принадлежат. Несъмнено те имат и следват собствени закони, чиито характерни отпечатъци се отразяват в отделните произведения. Те се открояват особено ясно в историографията, където йонийските, дорийските и атическите писатели предлагат противоречиви версии при описанието на едни и същи действия, явления, дела.

Съзнателно търсените сравнения, задължителното уподобяване, за да може чуждото да стане разбираемо, водят до преиначаване на тракийската действителност. Освен това, за да се преодолее деформацията, която се извършва със съседната историческа среда, не бива да се изпуска предвид, че всички описания, разкази, данни задължително и винаги се мерят с везните на гръцкия и на римския свят. Тук предубежденията изобилстват, а истинската същност на нещата се забува

в стремежа да се отрази любопитното и екзотичното, куриозното и анекдотичното.

При наблюденията на обширната, лежаща на север страна, по-скоро се търсят притчи с морализаторски характер, набляга се върху примечителните, достойни или недостойни за подражание, а всичко видяно и чуто за и от тази земя с нейните нрави и обичаи, с нейните стремежи и политически перспективи, с нейното осъществяване, собствена тежест и значение, просто се описва мимоходом, все някак си се заобикаля и дори се прескача.

Преиначаването на всяка брънка от тракийската история и култура не е странно, след като твърде често всичко се свежда до чисто литературни стереотипи или до елегантни трансформации на исторически реалии. Големият въпрос за степента на достоверност на предадените сведения се поставя с още по-голяма острота, тъй като за древните автори траките остават периферен обект, а земята им „варварска“ зона, която приема ролята на случаен партньор на блестящата снежно мраморна Елада, на „цивилизована“ от Рим глуха провинция – един район от древния свят, интегриран тясно към посочените центрове на излъчване на интелектуална мощ.

Дори самото наименование „траки“ от синоним на „смел, храбър, дързък“ човек добива към епохата на писаната история, т.е. към и след VI в. пр. Хр., коренно противоположно съдържание на „остър, див, груб, суров, необуздан“ по законите на народното елинско етимологизиране. От този момент нататък те се превръщат в олицетворение на необразованост и на изостаналост и споделят общото пренебрежение на всички, които се намират извън кръга на гръцката или на римската култура – стават олицетворение на бликаща сурова примитивност.

Обикновено по отношение на местното население нещата се хиперболизират, превръщат се в модели на творческа фантазия. При подобен начин на писане е важен всеки детайл и именно той се търси упорито, за да се вмести в една логична, последователна и при всички положения убедителна система, независимо от обстоятелството, че същата тя е недотам вярна и е по-скоро фиктивна.

Подобен подход изключва обективност и незаинтересованост. Той стимулира комбинаториката и асоциативността. Чрез тях отделни мотиви, образи, идеи, които попадат между редовете и като случайни находки, впоследствие придобиват ново значение, обрастват с нови подробности, допълват се с дреболии, макар че при целия този процес, те все по-

чувствително се отдалечават от правдоподобността и в крайна сметка дори заживяват собствен живот – превръщат се в жанрови стереотипи. Този е начинът на създаването на един специфичен механизъм на преобразуване на отделни реалии в постоянни и обобщаващи хиперболизирани характеристики. Това ще рече, че отделният автор не толкова го е грижа за различните ситуации, събития, дела, за достоверността на онова, за което пише, колкото за ефекта на замисъла на собствените му творения – картината да изглежда правдоподобна, да отговаря на действителността такава, каквато тя е в представите и познанията на читателите му. Ето как не истината за живота, а истината на изложението се превръща в осъзнат творчески принцип.

Така систематично се експлоатират възпитаните и вкоренените в гръцката и римската публика възприятия и, за да не се разчупва канона и за да не се наруши качеството на предварително изградената система, се използват метонимии (стилни фигури, при които една дума се заменя с друга с преносно значение поради вътрешната връзка между тях) и експресии, реторически персонификации, поетични и исторически фикции, екзотични и редки имена.

Целта е рязко да се противопоставят два контрастни свята: първият – блестящ и интелектуално извисен, вторият – студено сив и мизерно безплоден, а търсените обобщения да сгъстят мрачните впечатления от „варварството“, да споделят общото снизхождение към хората извън елинския или римския свят. В този смисъл и за по-ранни, и за по-късни исторически периоди траките са обрисувани почти с еднакви отличителни черти. Те са диви и коварни, примитивни и военнлюбиви, сурови в нравите и безцеремонни с враговете.

Всички вече направени уговорки, като че ли са достатъчни, за да се разбере, че прякото използване на писмените известия е в много случаи рисковано и са нужни допълнителни съпоставки, средства и подкрепи, както и степенуване по значение на запазените данни, за да се отсеят свидетелствата с неопровержима стойност. По друг начин казано, един отделно взет извор, от каквото и естество да е той, няма особен смисъл. Той получава историческа цена, само когато се съизмерва с други, т.е. когато към него се приложи комплексна, междудисциплинна методика.

Разкритото отношение на елинските и на римските автори към древна Тракия и траките, което се означава в науката с техническите термини и „интерпретацио грека“ и „интерпретацио латина“, бе абсолютно не-

обходимо да се отстрани от анализа, за да се изчисти той от бремето на тяхната оценъчна система. Тази е и първата методическа уговорка за работа с писмените свидетелства.

Пътищата за достигане на търсеното равнище на достоверност изискваха още задълбочаването на проблематиката. Така е, защото очевидно, че колкото по-обширна е страната, а това със сигурност важи за територията на тракийската диаспора, толкова по-голяма е некомпактността на етносната общност, където отделните ѝ й съставни части остават изолирани една от друга, различават се по диалектите, дори по начина си на живот, по религиозно-идеологическата изповед към определени култове.

От тази позиция и с оглед разширяването на методиката на изследване в областта на тракийското изворознание се въведе принципът на „интерпретацио трафика“. Необходимостта от подобен подход бе наложителна, за да се открият всички онези моменти и процеси на тракийската история и култура, които да елиминират веднъж завинаги обременените оценки, породени от чуждия светоглед.

Наблюденията върху съвкупните известия на античната писмена литературна традиция, по които и да е въпрос на тракийската старина, показват пъстра във времево и в географско отношение картина, която се усложнява още повече в динамиката на развиващите се етнодемографски процеси. Оттук в методиката на тракийското изворознание успешно започна да се прилага хронологическата стратиграфия на писмените данни. Тя е в сила не само за авторите от една и съща школа, но и за отделните писатели и произведенията им.

По този начин свидетелствата и откъсите от тях се датират към различни периоди и така отнесени откриват възможност да се групират по епохи. Приложението на хронологическото разпластяване задължително включва и районирането на изследваната земя, т.е. съчетава се с географската проекция и с локализацията на съобщенията, съобразно динамиката на историческото развитие. Същевременно започна да се държи сметка за прекия и за косвения характер на информацията.

Следващият принцип, който се въведе в методиката на тракийското изворознание, е този на проблемната ситуация. Той включва съмнението, че резултатът постигнат чрез „тракийска интерпретация“ е веднъж завинаги установен или краен. Неговата особеност е, че в качеството си на работна хипотеза предлага следваща фаза на анализ, на която той служи за основа, т.е. поражда нови проблеми. При това противоречие

между равнището на знанията и възникналите при проучването други задачи първият етап на работата включва установяването на календарните факти, а също така първоначалния им коментар и датировка, за да може да се предложи решение – понякога самото то хипотетично. Вторият етап носи задължението да се установят историческите факти, които характеризират процеси и явления, при съпоставката с други извори се типологизират, а крайният резултат от критичното им тълкуване също има качеството на работна хипотеза. Третият етап е с изходен пункт пораждаването на нови въпроси от взаимно развиващите се и произтичащи едно от друго предположения.

Това ще рече, че всяко достигнато равнище на интерпретациите се оказва база за създаването на нова алтернатива или на нова хипотетична постройка, т.е. на пораждащи се една от друга нови възможности. Явно тук е валидно правилото за скачените съдове, а верижната реакция протича непрестанно в двете насрещни посоки, т.е. проблемната ситуация, която си позволява да приеме, че дадена задача е решена, веднага попада в друга, а сетне се връща в първата или в началната си позиция.

Ако се следват посочените методически принципи, веднага се разбира, че който и да е писмен извор има качества на свидетел на историческата действителност, само когато се съпостави с огромния комплекс от данни от всякакво естество, присъщи на определена епоха или на сравнително точно очертан географски ареал. Оттук произлиза, че вярното разбиране на античната писмена литературна традиция е в зависимост от приложението на интердисциплинарната методика на анализ.

На свой ред тя задължително изисква не само съизмеримостта на известията, събрани от наративните извори, но и неизбежните им съпоставки с археологическата среда, със свидетелствата на епиграфиката, нумизматиката, лингвистиката, изкуствата, реликтите на обичайно-обредната практика. По този начин самият писмен извор се превръща в органична част от последователна редица от сведения, които имат собствена специфична качествена определеност и език. Само в подобна среда той придобива плът и кръв, за да може под думите да проблесне истинското лице на тракийската история и култура и да проговорят те със собствените си гласове.

Осмислянето на изложените методически принципи, както и начините на тяхното приложение, са сигурна гаранция за бъдеща научно-творческа работа. Навлизането на тракологията в следващ, нов етап от раз-

витието ѝ разкри обаче, че сами по себе си те са все още недостатъчни, за да се проникне в същината на проблематиката. Въпреки общия напредък и постигнатите важни резултати, към днешна дата отново се откроява потребността да се обогати тракийското изворознание и дори да се открие нова негова изходна позиция.

На първо място констатацията има основание в сравнителното подминаване при анализа на непрестанното изменение на отношението към Тракия и траките в античната писмена литературна традиция. Промените са недвусмислени поради факта, че самите елински и римски светове не са етнически еднородни, а областите, които ги съставят, се различават много повече, отколкото си приличат. Въздействието на собствената среда, влиянието на факторите в нея несъмнено водят до отлики в отражението на една и съща действителност, до вариантни и до сюжетни версии.

Преобразуването на отношението към Тракия и траките е в пряка зависимост не само от географското райониране, но и от изявите на собствения светоглед по школи, оформени в духа на социално-политическата и на културно-идеологическата конюнктура. От значение е следователно да се открият онези критерии, които във всеки момент да отделят цялостната съпричастност и поведението на елините или на римляните от мисленето, присъщо на определена зона, школа, личност. Явно нещата са сложни, отчетливо трябва да се диференцират, а позициите да се разграничат.

На второ място в съвременната историография все още малко се държи сметка за собственото развитие на интелектуалния живот в Елада, Рим или където и да е другаде. Не бива да се забравя, че той има собствени закони, които влияят върху стойността на изворовите данни, дори само поради обстоятелството, че отделните автори пристъпват към отразяването на чуждата действителност по принципи, които предварително се подчиняват на мисленето им. Те са не само предубедени, но са и с уточнени позиции, които не ще успеят да разчупят рамките на традицията и да излезнат извън канона, защото корените им са заложили в тях.

Безспорно интелектуалният живот променя разбиранията за Тракия и траките. Той деформира качеството на изворовите данни поради собствената система от ценности, с които ги обременява. От своя страна самата интелектуална среда е многообразна през различните исторически периоди. Тя е в зависимост от пъстроцветната обстанов-

ка в самата Елада или в Рим и не по-малко се влияе от законите на жанра, в който всеки един твори.

На трето място, в духа на вече изказаните съображения, на нова ревизия подлежат и отделните автори. Литературната обработка, която те правят на всичко, свързано с Тракия и траките, и предварителното им отношение, съобразно което се съпоставя една действителност с друга, намират обяснение в местата, където живеят и пишат, в мисловната среда, която ги изгражда, в непосредствения им произход. Тук винаги остава отворен въпросът дали съобщенията са за собствената епоха или са отглас от традицията, която се отразява в съчиненията им.

Изложените предложения за разширяване на базата на тракийското изворознание и дори за нова негова гледна точка в съчетание с принципите на „интерпретацио трафика“ определят и следващото равнище на анализа. Това означава разминаване с принципите на тексткритиката и с установените норми в класическото изворознание, но и нова съпричастност към пълнокръвната историко-културна действителност, при която дори археологическата среда ще изглежда различно от досегашните представи.

При такъв подход е ясно, че цялостната интерпретация, на който и да е отделно взет автор или на жанр, съвсем не е задължителна. Целта е да се поставят проблемите, да се обърне внимание на редица все още спорни въпроси, да се приведат и тълкуват най-типичните примери, които ще дадат възможност за самостоятелен анализ и на останалите данни.

Глава втора

ЕПОСЪТ

На границата на II–I хил. пр. Хр. в елинския свят започва да се налага буквеното писмо. Първите надписи с него датират най-рано от средата на IX в. пр. Хр. Това е времето на преминаването на консонантното писмо в азбука и на нейното първоначално разпространение. Най-вероятно именно тогава гърците заемат за своите потребности фонетичното записване, изнамерено от финикийците, и остроумно внасят в него гласните.

Най-вече чрез своята простота новото писмо се усвоява лесно, бързо плъзва навсякъде, използва се от все повече и повече хора. За разлика от стария линеар Б, от несъвършения и тромав ахейски силабър, между другите си приложения то вече може да послужи за предаване на дълги литературни произведения. Впрочем липсата на предишна литература очевидно се дължи на отсъствието на подходящ способ за записване.

Постижението е изключително, а и поемите на Омир „Илиада“ и „Одисея“ също се появяват към края на IX или по-скоро през VIII в. пр. Хр., т.е. точно, когато елините започват да си служат с буквеното писмо. Мащабната композиция покълва в малоазийска Йония, независимо от парадокса как за нея рядко става дума в песните, и отразява развитието на вековна устна епическа традиция. Явно писменият запис на произведенията на поета бележи нейния завършек.

Древните елини си дават ясна сметка за това и още Аристотел твърди в своята „Поетика“: „Ние не познаваме нито една подобна поема, създадена от предшествениците на Омир, но всичко показва, че е имало много такива поеми.“ В този смисъл трябва да се отчита обстоятелството, че ако е истина как епосът е предназначен за устно разпространение

и най-често обслужва една празнична среда, не по-малко убедително е, че той се създава с писане и само по този начин остава за вечността. Най-ранните литературни сведения, които се отнасят до първоначалната тракийска история и култура, се откриват в „Илиада“ и „Одисея“. Веднага обаче възниква въпросът какво трябва да се разбира под първоначална, каква точно действителност тя пресъздава и какъв е приблизително нейният хронологически обхват? Не ще и съмнение, че е необходимо да се знае още какво е поведението на автора към същата тази реалност и доколко отговаря на истината това, което той казва, за да се отграничи тя от поетическата фикция и да се разбере чистата ѝ стойност?

Резултат от усилията на много поколения, Омировите поеми носят белезите на онези велики творби, които възникват на границата на две епохи. С пълно право те могат да се считат за начало на гръцката литература и със същата сигурност бележат края на блестящата епоха на ахейската старина. Самите те са конспект на нейната история и култура, следствие от столетното развитие на народното творчество. Веднъж създадени, те бързо стават достояние за всички къчета на Елада, превръщат се в един вид библия, в енциклопедия за обществото.

Но епическата история е нещо особено. Нейната истина се получава от напластяването на много истини. В нея старото и новото са неотделими, а в цялото натрупано знание споменът ги деформира и използва древните факти, за да наблегне върху съвременните. По този начин действителната история се превръща в мит, в който мирно и без противоречия присъстват истини от различни времена и разрези. Те са неразличими и са размесени като тесто и там героичното минало е до съвременността, по-ранното е до по-късното, но всичко е поставено в едно време, макар че фактически обхваща и отразява дълъг процес.

Това странно образувание напомня разкопан град със сложното натрупване на слоеве от различни периоди, едновременно смесени в една безвремева моделна конструкция, която запазва смисъла си независимо от историческите обстоятелства. Несъмнено епосът не е монолитен текст. От тези най-ранни литературни паметници, които съдържат огромен материал, излиза, че не може да се говори за единно, конкретно Омирово общество, излято наведнъж през един и същ период. В поемите има наслоения от различно време и в сюжета, и в стила, и в картините на живота. Всички те съвсем не образуват компактни маси в песните, а се намират в пъстра смесица.

Тук е валиден законът за т.нар. хронологическа несъвместимост. Това означава, че две събития, които по същество стават едновременно, се излагат в стиховете не успоредно, а като такива, които се осъществяват последователно – едно след друго. И след като приключва разказът за едното събитие, поетът не се връща назад, а преминава към описание на второто събитие, така сякаш онова, за което се говори по-късно, трябва да е станало по-късно.

В поемите ясно се разграничават няколко основни пласта от сведения, които спадат към различни епохи и са отдалечени един от друг с големи промеждутъци от време, защото за тяхното създаване се използват цикли от народни песни също от различно време. Най-древният се отнася за бурните събития, свързани с Троянската война и със сложната обстановка непосредствено след нея. И след като битката за Илион датира към 1285–1275 г.пр.Хр., следователно той възхожда към края на бронзовата епоха и по-точно към XIII–XII в.пр.Хр. и отразява края на апогея на ахейската древност и на микенската хегемония в историята на Източното Средиземноморие и на Балканския полуостров.

Вторият хронологически слой от данни възстановява собствената епоха и се отнася към самото създаване на епоса, т.е. към края на IX–началото на VIII в.пр.Хр. и насетне, като включва частично и периода дори до средата на VI в.пр.Хр. Без съмнение той възниква и се оформя в хода на перипетиите на Великата гръцка колонизация на тракийските егейски крайбрежия от VIII в.пр.Хр. и на тази на понтийските от VII в.пр.Хр. нататък. Въпреки че носят по-ранни реминисценции и че са издържани в традициите на Омировото повествование, всички тези известия разкриват хоризонта на елините, очертан от взаимодействията и контактите с най-близките им съседи.

С основание точно в този втори пласт се отделя един допълнителен хронологически слой, който обхваща VII–VI в.пр.Хр., тъй като тогава поемите окончателно се записват в Атина в двора на тирана Пизистрат. Той се откроява отчетливо поради особените интереси на полиса към областта на Тракийския Херсонес (дн. Галиполски полуостров) и към Югозападна Тракия с Пангейската зона и още поради неговия апетит към Мала Азия. Именно сега традиционният текст се преобразува значително от Ономакрит и от школата му като в него се внасят и редица добавки, а песните добиват окончателната си форма. Най-ясно това личи в атическата редакция на „Илиада“.

Стратиграфията на изворовите данни в епоса разкрива баналната истина, че тя е не само хронологическа, но задължително е и културна, и особено политическа. Просто преданието за Троянската война предлага удобни примери и сравнения за постигане на актуални внушения и усилване на атинските позиции. Те са отлична платформа за пропаганда. Точно поради посоченото обстоятелство писменият запис на „Илиада“ и „Одисея“ едва ли се мотивира единствено от стремежа Атина и двора на Пизистрат и на неговите синове да се превърнат в най-блестящи в очите на целия гръцки свят.

Тук има много по-важни причини и преди всичко надделяват политическите амбиции към протоците и Евксинския понт (дн. Черно море), но и към тракийските егейски крайбрежия и непосредствено прилежащия хинтерланд особено в стратегическите зони на Тракийския Херсонес и на югозапад.

Недвусмислените намерения се изявяват още при Солон, когато Атина е един от първите елински полиси след Милет, който предявява не само икономически, но и териториални претенции в съседство с Тракия. Това е времето на войната с о. Лесбос за завладяването на града Сигейон, разположен в Трояда на устието на Хелеспонта (дн. Дарданели), лице в лице с Елайос на Тракийския Херсонес – един изключително важен пункт за контрол на протоците, който сега поема същата роля като Троя през ахейската епоха, както впрочем тя ще се играе покъсно и от Бизантион (дн. Истанбул, Турция).

Отлично запознат със ситуацията, Пизистрат успешно продължава подетата политическа линия. Поради факта, че междуременно лесбосци успяват да си възвърнат загубеното, той подбужда самоския тиран Поликрат да воюва с Митилена – централния град на острова, а сполучливите бойни действия водят до повторното овладяване на ключовото селище от Атина. Там управлението се поема от незаконородения му син Хегезистрат. Най-сетне протаканата вражда се прекратява след арбитража на коринтския тиран Периандър, който налага принципа всеки да запази това, което има в момента, и по този начин оставя Сигейон в атински ръце.

Политическата картина е още по-колоритна, защото към 561/560 г.пр. Хр., когато Пизистрат заграбва властта, родът на Филаидите начело с Милтиад Стария се настанява на Тракийския Херсонес. Превръща го в най-важна база за реализация на бързо нарастващи и изострени апети-

ти не само по бреговете на Егея, на Пропонтида (дн. Мраморно море) и на Евксинския понт, но и в непосредствения тракийски хинтерланд. Независимо от вътрешнополисната неприязън между двата рода, начинанието е в абсолютен синхрон с действията на Пизистрат към зоната на Югозападна Тракия и по-точно по брега на Термейския (дн. Солунски) залив. Тук той не само основава крепостта Райкелос, но притежава и минни периметри от златоносните залежи на пл. Пангей. Претенциите са основателни, а действията акцентирани агресивни още повече, ако не се изпуска предвид дървеният материал, който изтича от Халкидическия полуостров благодарение на р. Стримон (дн. р. Струма) и е така безценен за корабостроенето в Атина.

Колкото и да са конфронтирани в социално отношение родовете на Пизистратидите и на Филаидите са съгласувани и целенасочени във външнополитическите си намерения към Тракия. Те слагат ръка на най-важните ѝ зони, обхващат я като в люлка в името на идеята за хегемония на собствения полис. Борбата се води не само с оръжие, а идеологическата програма се представя и дискутира на агората и в еклесията. Цялата литература се превръща в особено ефикасен инструмент за прокламиране на идеи, за стимулиране на мисли, за ориентация на воли.

Под одеждите на епическата поезия е твърде удобно да се прави политическа агитация. Та няма разположението на ахейците срещу Троя не е натоварено със съвременното съдържание на противовеса между атиняните и о. Лесбос, който държи Трояда и протоците? Та няма Илион и несметните му съкровища, а и равностойните достойнства и престижът на неговите съюзници – траки, не олицетворяват безмерните богатства на тези така примамливи области? В подобна обстановка не е трудно да се разбере как в търсенето на исторически оправдания за експанзия към Мала Азия и по тракийските крайбрежия и във вътрешността на страната Агамемнон и Микена се превръщат в Пизистрат и Атина.

Наистина тиранът и неговият двор играят първостепенна роля в окончателното фиксиране на епическата традиция и във всичко, което се отнася до творчеството на Омир. Неслучайно той претендира, че произхожда от рода на Нелеидите от Пилос и дори в „Одисея“ един от синовете на Нестор присъства там като негов съименник. Не е просто съвпадение и постановката за завръщането му след изгнанието, когато влиза тържествено в града, въведен лично от богинята Атина – велика-

та закрилница на полиса. Тя стои величествено до него на колесница и е персонифицирана от една едра и красива жена, която според Херодот (1, 60) е от Пеанийския дем, а според Аристотел е „тракийка и продавачка на цветя от Колит на име Фия“ (Атинската държавна уредба, 14, 4, 1–13).

Несъмнено обкръжението около Ономакрит добавя, променя, дори фалшифицира традиционния текст. Интерполациите са адекватни и умело пришити с прозрачната цел да увеличат славата на Атина. Казаното е с още по-голямо значение, като се знае със сигурност, че някои от епизодите и дори цели песни се считат за по-късно привнесени.

Но какви са впрочем данните за Тракия и траките в Омировите поеми? Най-общо поетът очертава шест географски зони. Първо идват „всички траки, които мощния Хелеспонт огражда“, т.е. те заемат района между десния му бряг и долното течение на р. Марица (Ил. II, 844–850). Следват киконите с вероятна източна граница устието на р. Марица и на запад включително територията на Маронея, т.е. те обхващат и долното течение на р. Места до Бистонското езеро (Ил. II, 844–850; XVII, 70–74; Од. IX, 39–66). В двуречието Струма-Вардар и предимно по течението на р. Вардар се намират пеоните (Ил. II, 844–850; XIV, 287–291; XXI, 139–187).

Омир познава още траки в Мала Азия в областта Троада, както и синтиите на о. Лемнос, които прибират Хефест след като егидоносеца Зевс в яда си го захвърля там (Ил. I, 584–594; Од. VIII, 293–294). Последната шеста зона се долавя смътно в далечината на „земята на коневъдците траки, на сражаващите се отблизо мизи и на прочутите хипемолги-галактофаги, както и на абиите, най-справедливите от хората“ и бележи неясната граница за Тракия и траките на север (Ил. XIII, 1–16).

По всичко изглежда поетът разбира под Тракия (Треке) земите, които се намират на север от същинска Елада заедно с някои от островите в Егеида. Въпреки разширяването на хоризонта на гърците, в най-добрия случай неговата география е относителна, защото така и не се разбира докъде се простира тя. Остава неизвестно включват ли се в нея пл. Хемус (дн. Стара планина) и пределите към и дори отвъд р. Истър (дн. р. Дунав), защото техните имена така и не присъстват в стиховете. Просто северната граница се усеща само приблизително с оглед описания номадски начин на живот на племената, които обитават около долното течение на реката и северното крайбрежие на Черно море.

Тук е необходимо да се прави отчетлива разлика между сведенията за и сведенията от определена страна, етнос и т.н., които се получават и отразяват. И тъй като автопсия във вътрешността на тракийските земи и отвъд Балкана никога не е правил, е ясно как данните идват по пътя на устното предание, имат полулегендарен характер, доловени са от гърците през колонизационния период и подсказват състоянието на нещата до него – до към средата на VIII в.пр.Хр.

Омировите поеми са показателни в това отношение, понеже те предоставят много по-изобилен материал главно за тракийските племена, които са в непосредствено съседство с елините по егейските крайбрежия и островите. Обратно, неуточненият север продължава да е енигматичен, защото известното за него е възможно да прониква в малоазийска среда дори пренесено от предходниците на милетските колонисти в Черно море.

Позволено е да се предположи още, че след като вече веднъж са създадени, вероятно наименованията Тракия/траки обличат анахронични одежди, за да обозначат онази северна част на ахейската общност, където отделни племена, начело със свои вождове-предводители, се явяват под стените на Илион, но и воюват с ахейците за изконните си крайбрежни владения. Архаизираните представи са твърде прозирни в епохата на Великата гръцка колонизация и са лесно обясними предимно чрез свидетелствата от късния пласт на поемите. Те отразяват реалните контакти между съседите в контекста на пълнокръвното историческо развитие на цялото Източно Средиземноморие.

В тази обстановка може да се разбере защо например поетът споменава Енос (Ил. IV, 517–538), а не р. Хеброс (дн. р. Марица), която между впрочем е много по-важна както за траките, така и за елините от р. Аксий (дн. р. Вардар) (Ил. XIV, 287–291). По същия начин той говори за отделни области в по-сетнешна Македония, но самата нея пропуска да назове. Когато пише за Атон, създава представата за верига от планини, а не за една единствена (Ил. XIV, 225–230), макар и пасажът да показва ясно, че знае, че в Тракия има високи планини, покрити със сняг. Както се вижда географската му осведоменост е оскъдна и недостатъчно точна.

Препятствията, които крият стиховете, съвсем не са леки за преодоляване, още повече, че авторът използва материала свободно, съобразно поетическите си намерения. Неговите известия могат да послужат за исторически извор само в случай, че успеят да се контролират чрез

други данни. Съвсем не стига да се знае единствено, че земите на траките са плодородни, че те са конелюбив народ, че имат предпочитани занаяти, характерно въоръжение и своеобразно всекидневие. Освен това поезията и нейната действителност се подчиняват на собствени закони и правила и избистрянето на истината винаги остава съмнително.

Примерите са много дори и да се тръгне от споменаванията на племената, но за по-голяма системност изложението ще следва предложено-то вече географско райониране. Първо идват тези от траките, които обитават далечната страна на Хелеспонта. Така съобщени от поета, това означава, че той знае, че те не са просто племе, а етнос и следователно има и други траки, които не участват във войната и не отиват под стените на Троя, но за съжаление техните етноними не са му известни (Ил. II, 844–850).

Траките, съюзници на троянците, са водени от Акамант и Пейрой. Доказано е, че стиховете за тях принадлежат към най-древния пласт на „Илиада“ и следователно локализацията им в зоната на Хелеспонта до устието на р. Хеброс е най-стара в гръцката литературна традиция. Тя се запазва през дългия период на оформянето на епоса и се консолидира с добавянето на Енос като център на територията (Ил. IV, 517–538). Именно неговото споменаване издава по-късните интерполации в следващите песни от времето на стабилното установяване на колонията.

Това е видно и от митографските версии, според които преди това селището се нарича Полтимбрия, по името на тракийския цар Полтис, който у Аполодор посреща там Херакъл и е всъщност епоним на града. Ако се следва Плутарх, „когато по време на Троянската война и троянци и ахейци пращат едновременно пратеници при Полтис, той съветва Александър (т.е. Парис) да върне Елена и да вземе от него две хубави жени“.

И двамата предводители на траките са характеризирани колоритно с допълнително прибавени детайли. Така например „гибелният Арес“ взема образа на Акамант, сина на Евсор, „бързия вожд“ и насърчава троянските бойци. Самият Акамант е „най-храбрият между траките“, „благороден“ и „велик“, но не устоява на силата на Аякс, който го удря „по покрития с конска грива гребен на шлема“ и забива копие то си в челото му. Така умира този войн, чието име направо се извежда от гръцкото съществително и означава „Неуморимия“ (Ил. IV, 5–11).